

door Drs. J. M. E. V. Dolmans, Drs. G. J. van Ommeren en Drs. R. J. Bruinink

Het geneesmiddelenpaspoort

Een onderzoek naar het gebruik van het geneesmiddelenpaspoort door de patiënt

De Utrechtse apotheker J. M. E. V. Dolmans acht het geneesmiddelenpaspoort een waardevol document voor de patiënt. Hij licht dat standpunt toe in een tweetal artikelen, waarvan het eerste dat hier wordt gereproduceerd tot stand kwam met medewerking van twee andere Utrechtse apothekers, de heren G. J. van Ommeren en R. J. Bruinink. In dit artikel wordt beschreven hoe in twee Utrechtse apotheken het geneesmiddelenpaspoort functioneert. Een enquête onder 560 patiënten laat zien hoe de patiënt met het paspoort omgaat. Tenslotte wordt de houding van de arts, apotheker en patiënt tegenover het geneesmiddelenpaspoort besproken.

In Nederland is tot op heden een tiental verschillende geneesmiddelenpaspoorten onder verschillende namen in omloop gebracht. Zo bestaat er de patiëntenkaart, de medicijnkaart, het geneesmiddelenformulier, de therapiekaart, het medicijnenpaspoort, de geneesmiddelenkaart, het paspoortkopie en het geneesmiddelenpaspoort, waarvan de meeste in diverse vormen zijn uitgevoerd. In dit artikel zullen we spreken van een geneesmiddelenpaspoort.

Aan de uitvoering van het geneesmiddelenpaspoort is meestal te zien wie de ontwerper is (een arts of een apotheker of beiden) en wat zijn doelstelling is geweest (medicatiebewaking, registratie van het geneesmiddelengebruik of meer een document voor de patiënt, zodat hij weet wat hij gebruikt of heeft gebruikt). Zo is het paspoort van de KNMG duidelijk door artsen ontworpen en ook specifiek voor hen bedoeld. Op deze kaart zijn bijvoorbeeld nauwelijks mogelijkheden aanwezig om bij patiënten die chronisch geneesmiddelen gebruiken de geneesmiddelen per aflevering te noteren.

De meningen en wensen van artsen en apothekers ten aanzien van de vorm van het geneesmiddelenpaspoort zijn dan ook duidelijk uiteenlopend (de wensen van de patiënten zijn tot nu toe niet aan de orde gekomen). Eveneens zijn de menin-

gen verdeeld over wie het paspoort aan de patiënt moet verstrekken en op wiens initiatief dit moet gebeuren. In het ene geval doet de arts dat op eigen initiatief. In het andere geval doet de apotheker dat op initiatief van de arts of op eigen initiatief. Tenslotte zijn de meningen verdeeld over het nut en de doelstelling van het geneesmiddelenpaspoort. De meningen over wie het geneesmiddelenpaspoort moet invullen zijn wel eensluidend. Dit moet degene zijn die de geneesmiddelen aflevert, dus de apotheker of de apothekhoudend huisarts.

In dit artikel zullen wij beschrijven hoe in twee Utrechtse apotheken het geneesmiddelenpaspoort wordt gebruikt. De resultaten van een enquête* welke wij hebben uitgevoerd met medewerking van 560 patiënten in deze twee Utrechtse apotheken zullen hierbij worden betrokken. Deze enquête is een onderzoek naar het gebruik van het geneesmiddelenpaspoort door de patiënt.

Hoe functioneert het geneesmiddelenpaspoort in Utrecht?

In die twee Utrechtse apotheken zijn wij in februari 1975 begonnen met een medicatie-registratie per patiënt op een kaart (Dolmans, 1977). Op deze patiëntenkaart noteren wij *alle* geneesmiddelen die wij aan de patiënten afleveren (inclusief geneesmiddelen voor uitwendig gebruik, enz.). Tevens hebben wij alle patiënten een geneesmiddelenpaspoort verstrekt. Het afgeven van het geneesmiddelenpaspoort gebeurde op initiatief van de apotheker aan iedere patiënt, wat deze ook gebruikte.

Het overgrote deel van de patiënten was positief en enthousiast over dit initiatief en is dit ook gebleven. Voor de apotheek was het toegepaste systeem niet helemaal bevredigend, omdat er een aantal geneesmiddelenpaspoorten door bepaalde groepen patiënten weinig werd gebruikt. Enkele redenen waren hieraan debet:

- de aard van een stadsapotheek, bovendien in een universiteitsstad; vele patiënten komen éénmalig en verhuizen (studenten, buitenlanders);
- de grote onbekendheid met het geneesmiddelenpaspoort bij de patiënten;

- terughoudendheid van vele artsen op zeer verschillende gronden, waardoor veel motivatie bij de patiënten verloren gaat;

- terughoudendheid van veel apothekers; genoemde apotheken waren en zijn de enige in de stad Utrecht die het geneesmiddelenpaspoort op grotere schaal hanteren en er bekendheid aan geven.

We hebben eind 1977 besloten om niet meer iedere patiënt een geneesmiddelenpaspoort op ons initiatief aan te bieden. Alleen patiënten die aan de volgende criteria voldoen krijgen van ons een geneesmiddelenpaspoort:

1. iedere patiënt die dat wenst, ongeacht het geneesmiddelengebruik;
2. patiënten die gedurende langere tijd (bijvoorbeeld twee maanden) sterk werkende geneesmiddelen gebruiken;
3. patiënten die veelvuldig verschillende geneesmiddelen gebruiken.

Of de patiënt aan de laatste twee criteria voldoet bepaalt de apotheker aan de hand van de patiëntenkaart welke hij steeds bekijkt, nadat aan de patiënt geneesmiddelen op recept zijn verstrekt. Indien de patiënt reeds een geneesmiddelenpaspoort heeft, staat dit op de patiëntenkaart aangegeven. De assistenten behoeven dus enkel deze patiënten om een geneesmiddelenpaspoort te vragen.

In 1978 hebben wij een nieuw geneesmiddelenpaspoort ingevoerd dat door Dolmans en Mertens is ontworpen (Dolmans, 1979). Het systeem geneesmiddelenpaspoort in combinatie met patiëntenkaart functioneert tot op heden heel bevredigend met als resultaat:

- er zijn van alle patiënten die bij ons komen patiëntenkaarten in de apotheek aanwezig;

- ongeveer de helft van de patiënten die dagelijks bij ons in de apotheek komen heeft van ons een geneesmiddelenpaspoort gekregen; dit zijn dus voor het me-

* Met dank aan Trix Laemers voor de hulp bij het opzetten van de enquête en de verwerking van de gegevens, voorts aan de apothekersassistenten van apotheek Oog in Al en apotheek Koert voor de begeleiding bij het enquêteren.

rendeel de chronische geneesmiddelen-gebruikers.

Na ruim zes jaar ervaring met ons geneesmiddelenpaspoort hebben wij een enquête gehouden onder onze patiënten om te ervaren hoe zij met het paspoort omgaan.

De uitvoering van de enquête

De enquête is uitgevoerd in twee apotheken in de stad Utrecht. Het zijn twee apotheken met een verschillende patiëntenopbouw. Het verschil bestaat voornamelijk in de ligging van de apotheken en de maatschappelijke status van de bevolking. Gezien dit verschil en de variatie in artsen van wie de recepten afkomstig zijn verwachten wij dat de verkregen resultaten representatief zijn voor de stad Utrecht.

Op onze patiëntenkaarten konden we zien welke patiënten van ons een geneesmiddelenpaspoort hebben gekregen. Deze patiënten hebben wij gevraagd een enquêteformulier in te vullen (zie tabel), waarbij zonodig assistentie werd verleend. Een patiënt heeft slechts éénmaal aan de enquête kunnen deelnemen.

In apotheek I is de enquête gehouden in de periode van 22-4-1981 tot 7-5-1981 en in apotheek II in de periode van 23-6-1981 tot 9-7-1981. Beide enquêtes zijn onafhankelijk van elkaar uitgevoerd en begeleid door verschillende groepen apothekers en apothekersassistenten.

Resultaten

Een overzicht van de resultaten is weer gegeven in de tabel: er werden totaal 560 patiënten geënuquëteerd; 418 patiënten (75%) haalden de medicijnen voor zichzelf; 142 patiënten (25%) kwamen met een recept voor een andere patiënt en 74% van de 560 patiënten had het geneesmiddelenpaspoort daadwerkelijk bij zich.

Van de patiënten die hun eigen geneesmiddelen kwamen halen beweerde 86% regelmatig het paspoort mee te nemen naar de apotheek. Van deze patiënten laat 25% vrijwel altijd het geneesmiddelenpaspoort aan de arts zien; 50% doet dit nooit. Tenslotte vindt 84% van deze patiënten het nuttig een geneesmiddelenpaspoort te bezitten, terwijl 10% het niet noodzakelijk vindt.

Bespreking van de resultaten

Van de patiënten die hun geneesmiddelen zelf komen halen toont ruim drie-

Enquête geneesmiddelenpaspoort en de resultaten.

		Apoth. I	Apoth. II
Vraag 1			
Haalt U geneesmiddelen voor:	a. uzelf	78%	72%
	b. iemand anders	22%	28%
Vraag 2			
Heeft u uw paspoort of dat van degene voor wie u medicijnen haalt bij u?	a. ja	75%	74%
	b. nee	25%	26%
Vraag 3			
Is bij het laatste bezoek aan de arts/specialist het paspoort getoond?	a. ja	38%	29%
	b. nee	62%	71%
	c. weet niet	—	—
Vraag 4			
Wordt het paspoort als u naar de apotheek gaat over het algemeen meegenomen?	a. vrijwel altijd	77%	79%
	b. vaak	10%	3%
	c. soms wel, soms niet	6%	4%
	d. zelden	4%	2%
	e. nooit	3%	12%
	f. weet niet	—	—
Vraag 5			
Wordt het paspoort aan de arts/specialist over het algemeen getoond?	a. vrijwel altijd	26%	28%
	b. vaak	5%	1%
	c. soms wel, soms niet	13%	10%
	d. zelden	6%	6%
	e. nooit	50%	54%
	f. weet niet	—	—
Vraag 6			
Vindt u een geneesmiddelenpaspoort	a. nuttig	85%	82%
	b. niet echt noodzakelijk	10%	12%
	c. overbodig	1%	4%
	d. andere mening	4%	2%

De resultaten van vraag 1 en 2 betreffen alle geënuquëteerde patiënten. De resultaten van de overige vragen betreffen alleen de patiënten die hun eigen medicijnen kwamen halen.

kwart het geneesmiddelenpaspoort altijd aan de apotheker; ongeveer 25% van hen toont het geneesmiddelenpaspoort altijd aan de arts. Vanwaar dit verschil?

Het geneesmiddelenpaspoort en de apotheker

Het aantal patiënten dat het paspoort in de apotheek toont (75%) is, gezien de ervaringen elders (bijvoorbeeld Enschede) in het land hoger dan we hadden verwacht. Dit resultaat is ons inziens vooral te danken aan de actieve houding die de apotheker heeft ingenomen bij de begeleiding van het geneesmiddelenpaspoort. Deze actieve houding bestaat uit:

1. vragen naar het paspoort indien de patiënt in de apotheek komt;
2. het duidelijk aanbrengen van borden waarop vermeld staat dat de patiënt het geneesmiddelenpaspoort ongevraagd moet laten zien bij een bezoek aan de arts, specialist, apotheker of tandarts; deze borden staan of hangen op verschillende plaatsen in de apotheek;
3. het meegeven van een gebruiksaan-

wijzing waarop het doel en nut van het geneesmiddelenpaspoort staat vermeld.

Het paspoort en de arts

Het tonen van het geneesmiddelenpaspoort aan de arts is kennelijk een probleem. Ruim 50% van de patiënten laat het paspoort nooit aan een arts zien. Alle huisartsen en specialisten in de stad Utrecht zijn door ons in 1975 en 1978 schriftelijk op de hoogte gebracht van de invoering van het geneesmiddelenpaspoort. Zij allen hebben toen van ons ontvangen: één paspoort met gebruiksaanwijzing voor de arts en patiënt, alsmede één wachtkamerbord om de patiënt erop te wijzen ongevraagd het geneesmiddelenpaspoort te tonen. Vele artsen waren niet bereid het bord op te hangen. Enkele artsen demotiveerden de patiënt zelfs door te zeggen dat het geneesmiddelenpaspoort geen waarde had, omdat bijvoorbeeld de dosering niet vermeld was, of door het geneesmiddelenpaspoort onzinnig te noemen.

Deze afhoudende en soms negatieve houding van de artsen (vooral in het verle-

den) verklaart ons inziens onder andere het verschil in percentages tussen de arts en apotheker.

Het paspoort en de patiënt

Het tonen van het geneesmiddelenpaspoort aan de arts werd van de patiënt uit belemmerd door de volgende factoren:

1. schroom om het geneesmiddelenpaspoort aan de arts te laten zien; dit heeft te maken met de relatie arts-patiënt in het algemeen;
2. onbekendheid met het doel van het geneesmiddelenpaspoort; een niet te verwaarlozen aantal patiënten dacht dat het paspoort een document voor de apotheek was, dus niet bedoeld voor zichzelf of om aan de arts te laten zien.

Een betere voorlichting van de patiënt over het doel en de waarden van het geneesmiddelenpaspoort zal bijdragen tot een beter gebruik hiervan. Het feit dat zoveel patiënten het geneesmiddelenpaspoort nuttig noemen symboliseert tenminste hun bereidheid en motivatie om te willen meewerken hun geneesmiddelengebruik onder controle te houden. Opvallend waren de zeer vele positieve reacties van de patiënten zelf die we tijdens de enquête kregen. Er ontstonden opbouwende discussies tussen de assistenten en de patiënten en tussen de patiënten onderling. In deze periode werden er veel meer nieuwe geneesmiddelenpaspoorten uitgereikt aan de patiënten dan normaal. Ook vele patiënten die hun geneesmiddelenpaspoort kwijt waren wilden spontaan een nieuw hebben. De assistenten hebben dit als een duidelijke opkikker ervaren, hetgeen hun eigen motivatie heeft verhoogd.

Geneesmiddelenpaspoort en medicatiebewaking

Eerder in dit artikel hebben wij beschreven hoe het geneesmiddelenpaspoort, gekoppeld aan de medicatiebewaking, in onze apotheek functioneert. Door deze koppeling is het mogelijk dat:

- de apotheker kan beoordelen wie een paspoort nodig heeft;
- de apotheker op zijn patiëntenkaarten kan noteren wie een paspoort heeft gekregen;
- indien de patiënt zijn geneesmiddelenpaspoort vergeten of kwijt is zijn gegevens over het geneesmiddelengebruik re-

produceerbaar, hetgeen voor de patiënt van groot belang is.

Het is duidelijk dat het zonder deze koppeling voor de apotheker moeilijk wordt het geneesmiddelenpaspoort goed te begeleiden. Mede door het ontbreken van deze koppeling mislukte in Enschede het invoeren van een geneesmiddelenpaspoort op grote schaal (Morselt).

Wij willen echter niet beweren dat het al of niet invoeren van een geneesmiddelenpaspoort volledig wordt bepaald door de aanwezigheid van een medicatiebewaking in de apotheek. Wel zal bij het ontbreken hiervan het effect beduidend minder zijn.

Welke waarden heeft het geneesmiddelenpaspoort voor de patiënt?

In een apart artikel beschrijft Dolmans de waarden die het geneesmiddelenpaspoort voor de patiënt kan hebben (Dolmans, 1981). Kort samengevat luiden deze aldus:

- het is een manier om de patiënt bij zijn therapie te betrekken;
- het verschaft de patiënt een historisch overzicht van zijn geneesmiddelengebruik;
- het verschaft de patiënt de mogelijkheid om met vertegenwoordigers van andere disciplines (bijvoorbeeld wijkverpleging) dan de arts of apotheker over zijn geneesmiddelen te praten;
- het verschaft de arts een directe en up to date-informatie over het gebruik van geneesmiddelen welke onder andere door andere artsen zijn voorgeschreven; het kan een aantal communicatiestoornissen tussen artsen onderling en tussen arts en patiënt voorkomen.

Discussie

Het overgrote deel van de artsen en apothekers ziet als belangrijkste functie van het geneesmiddelenpaspoort de mogelijkheid tot medicatiebewaking. Het paspoort biedt ons inziens hiertoe slechts een beperkte mogelijkheid (Dolmans, 1977), te meer als het niet consequent wordt bijgehouden. Het is dan ook niet vreemd dat hierdoor een neutrale of negatieve benadering van het geneesmiddelenpaspoort ontstaat.

De overige waarden die het paspoort voor de arts en patiënt kan hebben worden daarbij echter vergeten, ontkend of genegeerd. Het is voor ons onbegrijpelijk dat het bijvoorbeeld voorkomt dat artsen

geneesmiddelenpaspoorten van patiënten negeren. Immers nooit kan een arts met zekerheid weten welke geneesmiddelen zijn patiënt precies gebruikt. Het geneesmiddelenpaspoort biedt hem een extra mogelijkheid dat te achterhalen.

Bij een enquête onder artsen in Enschede en omgeving bleek ook dat slechts 42% van de artsen het nuttig vond dat de patiënt zelf een overzicht van zijn medicatie bezit (Morselt, 1981). Erkenning door de artsen en apothekers van de juiste waarden van het geneesmiddelenpaspoort zou hun instelling kunnen veranderen. Wij menen dat in de toekomst de waarden die het geneesmiddelenpaspoort voor de patiënt heeft sterker moeten worden benadrukt bij de voorlichting. De gebruiksaanwijzing bij het geneesmiddelenpaspoort kan hiervoor worden gebruikt.

Tenslotte willen wij nog opmerken dat verkeerde doelstellingen en te hoge verwachtingen al vele malen de oorzaak zijn geweest van een mislukte invoering van een geneesmiddelenpaspoort in bepaalde regio's. ■

Literatuur

Dolmans, J. M. E. V. De plaats van het geneesmiddelenpaspoort in de gezondheidszorg. Volgend nummer Medisch Contact.

Dolmans, J. M. E. V., H. J. de Bruin en F. A. Nelemans (1977). Samenwerking Huisarts en Apotheker. Medicatiebewaking en Geneesmiddelenpaspoort. Pharm. Weekblad 112, 960 en Medisch Contact 32, 1149.

Dolmans, J. M. E. V., P. B. Mertens (1979). Geneesmiddelenpaspoort, gebruik en toelichting. Pharm. Weekblad 114, 1157.

Morselt, A. M. M., W. A. M. van de Berg (1981). Het geneesmiddelenpaspoort: Kopie van de patiënt-medicatiekaart in de apotheek. Pharm. Weekblad 116, 477.